

Софийски университет
29 май 2023 г.
Благодарствено слово

Уважаеми господин посланик,
Уважаеми господин ректор,
Уважаеми господин ръководител на катедрата по Романистика,
Дами и господа преподаватели от Софийския университет,
Драги колеги,
Дами и господа,
Скъпи приятели,

Почетната степен „доктор хонорис кауза“ винаги е изключително голяма чест. Тя поражда у оногова, на когото е присъдена, основателна гордост и отвъд нея, огромна радост. Гордост от признанието и уважението, получени във от малката му професионална и национална сфера. Радост от усещането за действителна универсална общност на духа и знанието отвъд националните, езиковите или цивилизационните граници. Лауреатът изпитва тези чувства, тъй като един престижен университет, който би имал всички основания изобщо да не го отличава – по простата причина, че той дори не говори езика на неговата страна, не може да следва дори един цикъл лекции в него, а и никога не е учил в него – го признава за един от своите, като му присъжда най-високото си звание.

Днес усещам тази гордост и тази радост по-силно, отколкото бих могъл да ги изразя, и, струва ми се, в много по-голяма степен, отколкото от други почетни докторати в други университети, защото имам специални основания за това. Първо, едно специално основание, което при това е и общо. Астрофизикът или онкологът биха могли да получат почетна докторска степен от всеки голям университет по света, тъй като всички големи университети имат факултети по астрофизика или по онкология. Но средновековната френска, окситанска или дори латинска литература не се изучава във всички университети по света. Дълбоко съм развълнуван, че тези изследвания са жизнени в университет, който е можел да се откаже от тях, ако с френската култура не го свързваше дълга традиция. Аз съм доктор хонорис кауза на университета в Нюшател, но той е франкофонски университет. Доктор хонорис кауза съм на университета в Шефилд, но през немалка част от Средновековието литературата, създавана в Англия, се е пишела предимно на френски език. Доктор хонорис кауза съм на университета в Букурещ, но румънският език е романски и дори единственият романски език, който носи това име. Накрая, аз съм доктор хонорис кауза на Пекиния педагогически университет, но по причини, за които се опасявам, че са основно политически. София обаче е славянски и византийски град, православен, а не римски, гръцки дори в името си, а не латински, – и колко признателна може да му бъде Франция, че не я е забравил! И колко съм развълнуван в този момент от честта, която тя ми оказва!

Все пак трябва да призная, че удивлението ми е малко престорено. От дългогодишен опит знам до каква степен френският език е жизнен в Софийския университет и колко блестящи са преподавателите, които работят в него. Превъзходството на Софийския университет не е просто ласкателно и за него, и за мен, а качеството на преподаването на френския в него не ласкае никакъв мой националистически рефлекс. Вярно е, че заличаването на френския език по света ме тревожи, но не толкова, колкото заличаването на миналото. Аз представлявам тук именно миналото на френската литература, вековете на нейния първи разцвет на френски и окситански, но и на латински език, който е майчиният език на тази литература и е част от нея. Това минало е застрашено – не само на френския, но и на всички езици,

всички литератури, всички цивилизации. Съхраняването – в университетите и в образованието като цяло, по целия свят, – на дисциплини, които не изглеждат „от определящо значение“ и които биват пожертвани първи, или още по-зле, които изглеждат вредни и които хората искат да премахнат, – тяхното съхраняване е жизненоважно. Кои са тези дисциплини? Разбира се, така наречените „твърди науки“ са от определящо значение. Социалните науки биха били от определящо значение, ако бяха науки. Нека кажем по не толкова спорен и по-снизходителен начин, че са определящи, когато са науки. Във всеки случай, те до такава степен се приемат за науки, че философията или литературата оцеляват само защото се прикрепят към тях.

Застрасени са всъщност всички изследвания, които се основават в историята. Не самата история в нейната цялост. Историята се толерира, когато изучава цивилизации, които, често съвсем неоснователно, изглеждат напълно унищожени и откъснати от нашата: пирамидите и фараоните очароват невежите по начин, който им се струва безобиден. Но веднага щом ясно доловим приемственост между себе си и миналото, доминиращата мисъл властно ни призовава да не го опознаваме, а да съдим за него, прилагайки пряко нашите ценности, без да се опитваме да разберем неговите. С други думи, днес над историческия метод тегне заплаха от забрана, а понякога и от наказателни санкции. Заличаваме изцяло миналото и така не ни се налага да си даваме сметка, че нашите възгледи и ценности често са възникнали съвсем неотдавна, а следователно са призвани да се променят и може би е неразумно да се обявява краят на историята.

Това отношение поставя в особено деликатно положение литературния историк и критик (или „херменевт“, както се казваше в моята младост). Защото, за разлика от чистия исторически документ и когато не я разглеждаме само като такава, литературната творба приканва към някаква форма на приобщаване. Защо да четем стихове и разкази от далечното минало, ако не ги разбираме, ако ни отегчават и не пробуждат нищо в умовете и сърцата ни? Ако ги четем, то е, защото ни вълнуват, интригуват ни, стимулират мисленето ни. Ние обаче ги тълкуваме погрешно. Неспособни сме на друго, освен непрекъснато да изопачаваме смисъла им. Те не са писани за нас, а са съчинявани преди толкова много време от автори, които дори не са можели да си представят нашето съществуване. Така че трябва да открием и да разберем техния свят, преди да ги препрочитаме. И тогава става чудо! Измамното удоволствие, което бяхме изпитали при простодушния си първи прочит, не е изчезнало. Продължаваме да го изпитваме, но по-силно, по-жизнено, по-интелигентно. С право разпознавахме себе си в тези стихове, но не по причините, за които си мислехме. Откриваме тези толкова далечни автори като едновременно по-различни и по-близки до нас, отколкото сме си представяли. Това не е ли по-обогатяващо, отколкото незабавно да нахвърляме на кладата техните произведения, защото обществото им е било организирано по различен начин от нашето, а отношенията между половете не са съответствали на нашите критерии за съвършенство?

Това, което е валидно за произведенията, отдалечени във времето, е валидно и за произведенията, отдалечени в пространството. Ние постоянно говорим за многообразие, престорено се побратимяваме с цялата земя, а не сме в състояние да се поставим на мястото на нашите предци. Още по-зле, бихме се почувствали опозорени да го направим.

Затова смятам за важно и достойно за възхищение, че Софийският университет е избрал да отличи един професор по литература на Средновековието, който и да е той, дори това да съм аз.

Особено ясно осъзнавам и една допълнителна отговорност, тъй като съм приобщен към честването на стогодишнината на специалността „Френска филология“ в Софийския университет, организирано и, както подразбирам, осъществявано от доц. Георги Жечев, ръководител на катедрата по Романистика, с ефективност, дискретност и всеотдайност, на които г-н ректорът и г-н посланикът са свидетели.

Колкото и да съм стар, спомените ми не ме връщат цял век назад. Но още щом станах на възраст, на която вече донякъде разбирах разговорите около мен, т.е. преди около седемдесет и пет години, разбрах, че близките отношения с България са най-естественото нещо на света. Наистина, по съвсем лична и случайна причина. Много близък приятел на баща ми, негов състудент от „Екол Нормал Сюпериор“ и когото познавах, откакто се помня, беше преподавател по български език във Висшето училище по източни езици (днес Inalco). В продължение на десетилетия той беше великият, а може би и

единственият специалист по български език във Франция, човекът, благодарение на когото Франция откриваше българския език (той основно беше филолог), литература, култура. Името му беше Роже Бернар. Може би по-възрастните от Вас тук са го чували.

И все пак не тези косвени и далечни връзки будят у мен най-силна привързаност към София и не те ме водят „натам, към България, пълна с рози“, както казва Валери Ларбо. Величественият университет, който ме приема тук, за мен не е обикновен университет и самото му име е достатъчно, за да ме развълнува, защото носи за мен спомени и приятелство.

Моят Роже Бернар, човекът, който беше за мен великодушният водач, разкрил пред мен България, е тук. Името му е Стоян Атанасов. Запознахме се, мисля, към края на 70-те години в Париж, където този блестящ млад мъж с толкова жив и отворен ум смайваше малкия кръг на френските медиевисти. От парижките изследователски групи и семинарите, на които присъстваше, до конференцията в Серизи през 1984 г. Стоян участваше много отблизо в работата и в мисълта на френските медиевисти, или по-скоро беше един от нас. Той продължава да бъде един от нас. Заедно с дълбочината на своята мисъл той ни донесе въодушевлението и приятелството си. Обогати ни и с мисъл, малко по-различна от нашата, по-дръзка, по-способна да стигне направо до големите въпроси, надхвърляйки тесните изследвания на текстовете, които превръща в своя интелектуална изходна точка. С това той беше достоен за знаменитите си сънародници, които аклиматизираха славянския формализъм във Франция, а и самият той беше много близък с Цветан Тодоров. Като човек, идващ от страна, в която на времето всичко беше строго и трудно, той бе по-малко повърхностен от нас. Дори беше толкова сериозен и устремен към съвършенство във всичките си дейности, че си носеше плувна шапка. На конференциите в Серизи следобедните заседания започват достатъчно късно, за да може участниците да имат време да поплуват след обяд в морето, което е само на няколко километра разстояние. Стоян, най-добрият плувец измежду всички нас, си носеше плувна шапка. Тази шапка за плуване, каквато ние не слагахме, пренебрегвайки хигиената и професионализма (аз пък от своя страна вече нямах и много коса, която да пазя с нея), ни изглеждаше като ням упрек на Изтока към безотговорността на Запада. Това не беше съвсем вярно, защото и друг сериозен народ – германците, дори тези от ФРГ, също ни засрамваха с верността си към тази плувна принадлежност.

Именно благодарение на Стоян, превърнал се в наставник и авторитет в своя университет и в своята страна, открих София през 2005 г. по повод на един забележителен конгрес, посветен на границите в литературата. По това време свободата все още носеше очарованието на новото, а царският произход на премиера предизвикваше дискусии дали е уместно да бъде наричан „Негово величество министър-председателят“. Със сигурност не този дебат ме е впечатлил най-много. Това, което е оставило у мен дълбока следа, освен красотата на страната, възхитителните останки от нейното минало и съкровищата на скитите, беше, от една страна, качеството на университета и забележителното равнище на студентите, и от друга страна, отлично обмислените и реализирани предавания, които Стоян тогава водеше по Радио Франс Ентернационал (РФИ). Той беше така любезен да ме покани в едно от тях. Днес си спомням с носталгия за тези емисии. Как да спасим френския език, ако самата Франция се оттегля от тази кауза?

Стоян Атанасов не е единствената ми връзка с България. Когато бях избран за професор в Сорбоната, където дойдох, след като повече от десет години бях професор в университета в Тулуза, най-блестяща и усърдна сред студентите в моя семинар беше една млада българка, Весела Генова, която днес е все така млада и присъства в тази зала. Нейното внимание и приятелство ме съпътстват вече тридесет и пет години. Тя и съпругът ѝ ме заведоха в Рилския манастир. В една килия възрастен и строг монах, към когото едва се осмелявах да вдигна поглед, внезапно ми съобщи на съвършен френски език, обогатен с лек акцент от предградията и прекъсван от изблици смях, че е слушал с увлечение лекциите на Мишел Фуко в Колеж дьо Франс. Свидетелството на този начетен и жизнерадостен отец, добавено към предаването на Стоян, ми създадоха много положителна представа за присъствието на френската култура в България. Уви, аз едва ли съм допринесъл за това присъствие, тъй като се опасявам, че нито един български монах не е посещавал лекциите ми в Колеж дьо Франс през двадесет и двете години, в които бях професор там. Не всеки може да бъде Мишел Фуко. Не бива обаче да се отчайваме. Може би благодарение на предаването в интернет на лекциите в Колеж дьо Франс днес гласът ми може да отекне в килията на някой далечен отшелник.

И все пак през всички тези години България ми беше близка, не без да знам това, но без да го осъзнавам достатъчно ясно. Тя беше близо до мен в лицето на една от нашите колеги медиевисти, чийто задълбочен ум, финес и дискретност винаги съм харесвал – Милена Михайлова или Милена Макариус, професор в университета в Лимож. *Досието Жана*, нейният истински роман, ако мога така да се изразя, написан в толкова особени условия, ми беше убягнал при излизането си през март 2020 г. по време на карантинния период. Тази история, възхитителна и разтърсваща в литературна перспектива, без да се стреми да бъде такава, разкрива сладникаво-лепкавия капан, в който неизбежно е попадал най-ежедневният живот при комунистическия режим. Тя най-вече показва как удовлетворената, нетолерантна и вироглава добросъвестност на младите поколения отказва да възприеме този капан и понякога се изкушава да потърси лесно самоизтъкване чрез бруталната си добродетел. Тази книга отвръща на филма на Божина, дъщерята на Милена, като отговор, който се отчайва, че няма да бъде разбран, но въпреки всичко ще бъде. Разказът в нея е сходен с това, което показват за бившата ГДР прекрасните филми на Флориан Хенкел фон Донерсмарк *Животът на другите (Das Leben der Anderen)* и *Творба без автор (Werk ohne Autor)*, или първата част от неотдавнашния роман на Бернхард Шлинк *Внучката (Die Enkelin)*, който понастоящем се радва на заслужен успех. *Досието Жана* обаче свидетелства от първа ръка.

Някой би могъл да ме упрекне, че самодоволно разглаголювам за неколцина свои приятели и едно тридневно посещение отпреди близо двадесет години. Човек обаче научава много от приятелите си, а краткият престой може да остави трайно впечатление. А и все пак именно на тези приятели дължа честта, която ми се оказва днес. Нещо повече, дори подразбирам и че г-жа Ирена Кръстева, която не познавах до днес, изглежда е допринесла за това. Не бих искал да предизвикам международна криза, изказвайки подозрения за участие на чуждестранен фактор, но се питам дали моите приятели от университета в Монпелие, чийто връзки със Софийския университет ме радват изключително много, и особено Валери Фасьор, не са били донякъде съучастници в това дело. Но стореното – сторено.

Заслужена ли е тази почетна докторска степен? Съзнателно не си задавам този въпрос. Моят професор по философия ни казваше, че, слава Богу, ние не трябва да съдим себе си, тъй като другите го правят много успешно вместо нас. Не мога обаче да не отбележа, че почестите водят до нови почести и първите, получени може би случайно, след това предизвикват все нови и нови, така че накрая можем да забравим коя е първопричината за тях и дали някога е съществувала. Което все пак е по-добре, отколкото в крайна сметка да повярваме, че тези почести ни се дължат.

Това не изключва пълноценната радост от тях и осъзнаването на тяхната ценност. Именно това изпитвам сега, когато ме приемате като един от Вас и ми позволявате да изживея това академично честване, *Dies Academicus* в Софийския университет като честване в моя университет. И ще кажа отново: трогнат съм и искрено Ви благодаря.

Мишел Зенк

Превод от френски език: Весела Генова